

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHI ROLLI POZISTIYALARNING AHAMIYATI

Rustamova Surayo G'afurovna

**Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13738718>

Annotasiya. Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarning rolli pozitsiyalari o'rganilgan. Tarbiyachilarning rolli pozitsiyalari kasbiy faoliyatiga ta'siri masalalari dolzarbligi ko'rsatilib o'tilgan. Bolalar bilan bo'ladigan munosabatlarda rolli pozitsiyaning ahamiyati haqida ilmiy fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyachi, rolli pozisiya, psixologik omillar, shaxslararo munosabatlar, katta odam munosabati, rivojlanish diagrammasi.

Аннотация. В данной научной статье исследуются ролевые позиции воспитателей дошкольной образовательной организации. Показана актуальность вопросов влияния ролевых позиций воспитателей на их профессиональную деятельность. Даны научные представления о значении ролевой позиции в отношениях с детьми.

Ключевые слова: воспитатель, ролевая позиция, психологические факторы, межличностные отношения, отношение взрослого человека, схема развития.

Annotation. This scientific article examines the role positions of preschool educational organization educators. The relevance of the issues of the influence of the role positions of educators on their professional activities is shown. Scientific ideas about the importance of a role position in relationships with children are given.

Keywords: educator, role position, psychological factors, interpersonal relationships, adult attitude, development scheme.

KIRISH. Maktabgacha yoshdagi bolalarni muvaffaqiyatli tarbiyalash va o'qitishning yana bir muhim tarkibiy qismi - bu tarbiyachi uchun nafaqat kasbiy sohada, balki bolalar psixologiyasida ham ma'lum miqdorda bilimidir.

Bog'cha yoshidagi bolaning yoshiga qarab, nafaqat pedagogik texnika, balki psixologik yondashuvlar ham o'zgarishi kerak va bu psixologiyani bilish va ularni o'z ishida malakali qo'llashni talab qiladi. Tarbiyachiga bolalar psixologiyasi bo'yicha ko'plab nashrlar va kitoblar yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim psixologiyasi tarbiyachidan katta kuzatuvni talab qiladi, chunki u turli muammolarni aniqlashga va ularni yengishga muvaffaq bo'ladi. Ammo uning roli nafaqat bolalarning xulq-atvori va psixikasidagi qiyinchiliklar va og'ishlarni aniqlash, balki ularning moyilligi va imkoniyatlarini aniqlash zarurati ham turibdi. Ko'proq faol va jismonan rivojlangan bolalar sportga va faol o'yin faoliyatiga aniq moyil bo'ladilar, bolalar esa rasm chizishda, hunarmandchilikda, teatrlashtirilgan tomoshalarda, kitob o'qishda va musiqa tomoshalarida o'z fantaziyalarini amalga oshirishga qodir bo'ladilar. Bu tarbiyachiga va bolaning psixologik konstitutsiyasining o'ziga xos xususiyatlariga e'tiborli bo'lishiga, uning tabiatining o'ziga xos xususiyatlarini sezish, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga bog'liqligini bilishi lozim. Xuddi shu narsa bolalarning xatti-harakatlariga ham tegishli. Agar bola passiv

bo'lsa, o'zini qo'rqqoq tutsa, tengdoshlari bilan muloqot qilmasa va kattalar bilan suhbatdan qochishga harakat qilsa, tarbiyachi bu xatti-harakatlarning sabablarini aniqlashi kerak. Bolaning tajovuzkor, beadab, takabbur xatti-harakatlari qay darajada ekanligi va uning kelib chiqish sabablarini aniqlashtirishi kerak bo'ladi. Ayniqsa qiyin vaziyatlarda tarbiyachi bolalar bog'chasi psixologi bilan birgalikda ishlashi kerak. Bolalar psixologiyasi bo'yicha testlar o'qituvchilar uchun katta ahamiyatga ega. Ular sizga ushbu muhim va mas'uliyatli sohada tarbiyachining tayyorgarligi va bilim darajasini aniqlashga imkon beradi, shuningdek, tarbiyachining o'ziga psixologiya bo'yicha bilim bazasida "zaif bo'g'in" ni topishga yordam beradi va o'zini o'zi boshqarish bilan shug'ullanadi. Bolalar uchun psixologik testlar bolaning psixotipini aniqlashga, uni yaxshiroq bilishga, uning his-tuyg'ularini, tajribalarini, harakatlar va harakatlar motivlarini tushunishga yordam beradi.

Bog'cha tarbiyachi-pedagoglar maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va tarbiyalash bo'yicha mutaxassisi hisoblanadi. Aslida, bu davr olti oydan 6 yilgacha, ya'ni bolaning hayotidagi eng muhim yillarni qamrab oladi. Bu vaqtda u shaxs sifatida shakllanadi, xarakteri shakllanadi va mustahkamlanadi, imkoniyatlar ochiladi. Bundan tashqari, ushbu davrda asosiy bilimlar qo'yiladi, keyinchalik u inson tomonidan butun hayoti davomida foydalanadi. Demak, tarbiyachi-pedagogning bu yoshdagi bolalar bilan ishlashi nihoyatda muhim va mas'uliyatli. Uning har bir o'quvchisining kelajagi o'qituvchining professional sifatida qanchalik muvaffaqiyatli bo'lishiga, maktabgacha tarbiyachining pedagogik tajribasi darajasi va sifatiga bog'liq.

Tarbiyachi-pedagoglar turli turdagi maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlaydi, bolalar bog'chalari, mehrimonlik uylari, internatlar, ixtisoslashtirilgan bolalar ta'lim muassasalari. Tarbiyachi-pedagoglar tomonidan bola tarbiyasi, o'qitilishi, kundalik parvarishi, sog'lig'iga g'amxo'rlik qilishi, to'g'ri odatlari va xulq-atvori shakllanib borishiga ta'sirini ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishda tarbiyachi-pedagoglar tomonidan bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlar psixologik yondashuvlar, texnologik metodikalarni o'z vaqtida qo'llay olish malakalarini talab qiladi.

Ma'lumki, taraqqiyot psixologiyada yosh davrlari klassifikatsiyalari bir necha tasniflari mavjud. Yegani Kovan inson hayot sikllarini aks ettiruvchi "Rivojlanish diagrammasi" ni tuzgan va ma'lum yosh xususiyatlarini kasbiy faoliyatda ta'siri masalalariga ham tuxtalib o'tgandi. Ushbu rivojlanish sxemasi bizga hayot bosqichidagi vazifalarning mazmunini va ularni hal qilish xususiyatlarini insonning jismoniy, pasport yoshi bilan bog'lash, inqirozning mazmuni sifatida turli xil his-tuyg'ularning o'ziga xos namoyon bo'lishini tahlil qilish imkonini beradi. "Rivojlanish resurslari" - insonning hayotiy rivojlanish vazifalarini hal qilishi uchun zarur bo'lgan tarkib. Inson taraqqiyotining vazifalari yashash uchun sharoitlarni yaxshilash va kuzlagan maqsadlarga erishish bilan bog'liq. 30-35 yoshdagi tarbiyachi-pedagoglar kasbiy rivojlanish vazifalarini yaxshi biladigan va o'z oilasi, ota-ona sifatidagi roli kuchaygan davr, shaxsiy, hayotiy majburiyatni kuchaytirishga qaratilgan yosh davri hisoblanadi. Demak, bu yoshdagi tarbiyachi bolalar bilan bir vaqtning o'zida mas'uliyatli ishlarni olib borishga to'g'ri keladi. Kasbiy deformatsiya yuqori rasmiy majburiyat bilan ham belgilanishi mumkin. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonlari samarali ta'lim tashkil qilishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar bugungi kundagi dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Tarbiyachi-pedagoglar ish faoliyati bolalar bog'chasida bolalar guruhlarida, shuningdek ochiq havoda xududlarda yurishi, bolalarni uynatishi kabi ishlar bilan boshlansada, odatda

vaqt o'zgarib turadi, bir kun 8.00 dan 14.00 gacha, ikkinchisi 14.00 dan 19.00 gacha navbat bilan tashkil qilingan ish faoliyati ikkita tarbiyachi tayinlanishi ham ertalabki guruhlarda ishlaydigan va kunning ikkinchi yarmida ishlaydigan tarbiyachi faoliyatlarini ham ko'ramiz. Demak, tarbiyachi-pedagogning kasbiy faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi ko'plab omillar bo'lishi tabiiy. Shunga uxshash faoliyat turlarida xodimlarni yoshi va yashash xudularini o'rganishni alohida tadqiqot ob'yeti sifatida ko'rib chiqadi. Tadqiqot davomida tarbiyachi-pedagoglar bilan psixologik suhbatlar, kuzatishlar, psixologik amaliy trening mashg'ulotlari yordamida sinaluvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganish, kasbiy shart-sharoitlarini o'rganish, kasbiy faoliyatida moslashuvchanligi, qiyin vaziyatlardagi stresslarga chidamligi hamda favqulotli vaziyatlarda qaror qabul qilish xususiyatlarini ham aniqlashga harakat qildik. Dissertatsiyaning keyingi paragrafida maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachi-pedagoglar psixologik xususiyatlarini tadqiq etishga harakat qildik. Biz maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlashga harakat qildik.

Mamlakatimiz tomonidan bog'cha faoliyatlarida zamonaviy tarbiyachi-pedagoglarga yuqori darajadagi talablarni quyib kelinmoqda. Chunki, bola shaxsining shakllanishi jamiyatimizni barcha ota-onalari uchun ham muhimdir. Bog'cha faoliyati samaradorligi ko'pincha tarbiyachi-pedagoglarni psixologik xususiyatlariga ham bog'liq. Qolaversa ularning kasbiy bilimlari, shaxs sifatidagi odob-axloqlari, bolalarga muhabbati, bolalarni o'qitish qobiliyatlari, kasbiy ijodiy salohiyati kabi bir qator o'ziga xos tarzdagi xususiyatlarini ko'ramiz.

TAHLIL. Tadqiqotimizda tarbiyachi pedagoglarni shaxslararo munosabatlarda rolli pozitsiyasini aniqlashga harakat qildik. Keyingi tahlilda biz kasbiy faoliyatida shaxslararo munosabatlarda qaysi rol pozitsiyalari ustunligiga ahamiyat berib o'tdik (1-jadval).

1-jadval.

E.Bern bo'yicha "Shaxslararo munosabatlarda rolli pozitsiyani aniqlash" metodikasi shkalalarini normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalari (Kolmogorov-Smirnov Z-mezoni, N=440)

Shkalalar	Min	Maks	O'rtacha	St.og'ish	Z	p
"Bola"	31	57	41,77	6,34	3,35	0,000**
"Katta odam"	30	61	45,15	8,50	4,66	0,000**
"Ota-ona"	32	58	46,61	6,23	4,71	0,000**

Izoh: ** - $p < 0.01$

Ushbu metodika tahlilida tarbiyachi-pedagoglar "Shaxslararo munosabatlarda rolli pozitsiyani aniqlash" metodikasi ko'rsatkichi bolalarga baribir "Katta odam" munosabati 8,50 ni tashkil qildi bu yuqori ko'rsatkichni berdi. Tarbiyachi-pedagoglar bolalarga katta odam munosabatida bo'lishi ma'lum darajada ularda psixologik to'siqlarni berishi mumkin. Bog'cha yoshida bolalarda bolaligidan ijtimoiy muhitda katta odamlar haqidagi tasavvurlarini shakllantirib boradi. Kattalar bolaga g'amxo'rlik qilsada "Katta odam" rolli pozitsiyasida bola hech narsani hal qilolmaydi, bola ongsiz harakatlanishi yoki chala idrok etishi kuzatiladi. Bolada bu pozitsiya mas'uliyatni yoqtirmaydi, menga o'rgatmaydi yoki menga e'tiborli emas degan hislarni his qildiradi. Ushbu munosabatlarda salbiy yoki ijobiy obrazlarni bolalarning diqqat markazida bo'ladi. Bolalarda ushbu rolli pozitsiyasi biror narsani hal qilishga bolaga ruxsat bermagan bo'lsa bola o'zini yaxshi his qilmaydi va keyinchali osongina befarq yoki

o'ziga mas'uliyatni olmaslik kabi hislarga o'tib oladi. Ushbu holatni o'zlarimizda ya'ni katta yoshli shaxslarda kuzatamiz. Masalan, biz ko'chaga chiqqanimizda, bir bo'lak non sotib olganimizda va boshqa odamlar bilan muloqot qilganimizda katta shaxs rolini yaxshi bajaramiz. Biz kattalardek bo'lishimiz kerak degan majburiyatlarni bajaramiz xolos. Aynan shu pozisiyani bola xohlagan narsani qilganda yoki o'zini himoya qilganda katta odamning roli bolada ham darhol paydo bo'ladi.

Katta odam pozisiyasi bu aslida ijobiy baholanadi, masalan katta yoshli odamlar har qanday vaziyatni boshqarish, to'g'ri yechim topish, qarorlar qabul qila olishi, javobgarlikni o'z zimmasiga olish qobiliyatini ko'ramiz. Kattalar pozisiyasi quyidagi iboralar bilan tavsiflanadi: "men teatrda boraman, agar syen menga qo'shilishni istaysizmi", "men bu shaharda dam olishni yaxshi ko'raman, sen o'zing hal qil", "menga bu ko'ylak yoqadi, uni sotib olaman" kabi aniq fikrlarni bildirishi bolalarda mustaqil fikrlarini shakllantirishga ijobiy ta'sirini ko'rsatishi mumkin. Shunday bo'lsada, bog'cha bolasida hayotiy tajribasining yetishmasligi hisobiga bola psixologiyasida ayrim murakkablikni ko'ramiz. "Ota-ona" munosabati ko'rsatkichi juda past 6,23 ni tashkil qildi. Tarbiyachilarni bu munosabati bolalarda ijobiy tassaoratlar shakllantiradi. Chunki, bolaga nisbatan g'amxo'rlik qilish yoki mexribonlik ko'rsatish kabi munosabatlarni ota-onalarda ko'radi. Shaxslararo munosabatlarda "bola" rolidagi pozisiyasi 6,34 ko'rsatkichni berdi, oldingi ko'rsatkichga nisbatan yuqori. Bolalar bilan bo'ladigan munosabatlarda bola rolidagi pozisiya ham ijobiy ko'rsatishni beradi, bolaning xususiyatlaridan kelib chiqib unga muloqotga kirishish, bolaning ichki barcha psixik imkoniyatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniq. Tarbiyachi-pedagoglarni "bola" rolidagi pozisiyasi ta'lim jarayonlarida ham ahamiyatlidir. Ta'lim bolani ijtimoiy muhitga moslashtiribgina qolmay shaxsni rivojlanishiga ham ta'sirini ko'rsatadi. Shu sababli, bolaning psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularga munosabatga kirishish maqsadga muvofiqdir.

Xulasa sifatida tadqiqotimizda tarbiyachi-pedagoglarni mehnat stajiga qarab bolalar bilan ishlash malakalari yaxshilanib borishini ko'rsatib turibdi, lekin shaxslararo munosabatlarni o'rganib chiqqanimizda "Katta odam" rolidagi pozisiyalari ayrim psixologik to'siqlarni yaratib berganligini guvohi bo'ldik. Natijalar tahlilida tarbiyachi-pedagoglar har qanday vaziyatda to'g'ri majburiyatidan kelib chiqib munosabatlarga kirishishga harakat qilishi esa ularning o'zida kasbiy faoliyat motivatsiyalarida o'zgarishlarni ko'rsatib o'tdi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining qonuni. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida. 2019 yil 16 dekabr, O'RQ-595-son. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019 y., 03/19/595/4160-son.
2. Mirziyov Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.-T.: O'zbekiston, 2017-488 b.
3. Abdakimova M.K. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimi taraqqiyotining tashkiliy -pedagogik asoslari (1991-2000 yy). Diss. ped.fan.nom.-T.: 2004.-176 b.
4. Гришаева Н.П. Современные технологии эффективной социализации ребенка в дошкольной образовательной организации. – М.: Вентана-Граф, 2016. (Тропинки). – М., 2002.

5. Гаскарова, Т.Ф. Проблемы дошкольного образования в условиях модернизации образовательной системы / Т.Ф. Гаскарова // Молодой ученый. – 2017. – № 4 (144). – С. 45-47.

